

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ ТА ФОРМУВАННЯ Я-КОНЦЕПЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Ремесник Н.Ю. Взаємозв'язок захисних механізмів та формування Я-концепції особистості. У статті визначено роль захисних механізмів особистості у формуванні її Я-концепції; визначено шляхи розвитку Я-концепції. На основі емпіричних досліджень виявлено, що захисними механізмами психіки користуються в тій чи іншій мірі всі досліджувані, відмінності полягають виключно у виборі особистістю провідних захисних механізмів психіки. Встановлено, що захисний механізм – це нормальна властивість людської психіки і механізми психологічного захисту можна розглядати як регулятивну систему стабілізації особистості. Дані механізми використовуються в комплексі, що може говорити про так звану захисну поведінку або захисну стратегію. Обґрунтовано, що для гармонійного розвитку Я-концепції особистості слід звернути увагу на формування адекватної самооцінки, на самоактуалізацію, самоприйняття і самоусвідомлення особистості. В такому разі формуються адаптивні захисні механізми особистості, які допомагатимуть її адаптації в складних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: захисний механізм психіки, Я-концепція, формування Я-концепції, самооцінка, самоприйняття, самоусвідомлення.

Ремесник Н.Ю. Взаимосвязь между защитными механизмами психики и формированием Я-концепции. В статье определена роль защитных механизмов психики в формировании Я-концепции; определены пути развития Я-концепции. На основе эмпирических исследований было обнаружено, что защитными механизмами психики пользуются в той или иной степени все испытуемые, различия заключаются исключительно в выборе личностью ведущих защитных механизмов психики. Установлено, что защитный механизм – это нормальное свойство человеческой психики и механизмы психологической защиты можно рассматривать, как регулятивную систему стабилизации личности. Данные механизмы используются в комплексе, что может говорить о так называемом защитном поведении или защитных стратегиях. Обосновано, что для гармоничного развития Я-концепции личности следует обратить внимание на формирование адекватной самооценки, на самоактуализацию, самопринятие и самоосознание личности. В таком случае формируются адаптивные защитные механизмы личности, которые будут помогать ее адаптации в сложных жизненных ситуациях.

Ключевые слова: защитный механизм психики, Я-концепция, формирование Я-концепции, самооценка, самопринятие, самоосознание.

Постановка проблеми. Вивчення впливу захисних механізмів особистості на формування її «Я концепції» – важлива частина проблемного поля досліджень, пов'язаних зі спробами цілісного розуміння особистості і на цій основі - оптимізація психологічних умов формування «Я-концепції» в юнацькому віці.

Зміст і ієрархія структурних елементів «Я-концепції» детермінують причини успіхів і невдач особистості часом навіть частіше, ніж самі здібності, від наявності або відсутності яких залежить та чи інша діяльність. Відомо, що позитивність «Я-концепції» людини детермінована трьома основними факторами – переконання в імпонуванні іншим людям;

почуттям власної значущості і впевненістю у можливості здійснити конкретну і значиму діяльність [1]. Якщо виникає неузгодженість «Я-концепції» і актуального переживання виникає загроза ідентичності, яка в свою чергу породжує напругу. Тут вступають в дію захисні механізми психіки [5-8, 10, 13, 14, 15].

У психології, починаючи з З. Фрейда, який ввів поняття захисний механізм психіки та А. Фрейд, яка значно розширила і доповнила це поняття, проблемою взаємозв'язку психологічних захистів та Я-концепції також займалися представники різних шкіл і напрямків (К. Хорні, Р. Бернс, Е. Берн, Ф. Перлз, Н. Мак-Вільямс, Є. Єріксон, Б.Д. Карвасарський та ін.).

Так, Б.Д. Карвасарський розглядає психологічний захист як систему адаптивних реакцій особистості, з метою ослаблення їх психотравмуючого впливу на Я-концепцію [6]. В останні роки цю проблему вивчали І.М. Нікольська, Р.М. Грановська, Л.Ю Суботіна [4;5;8;11]. На думку І.М. Нікольської, захисна система людини є продуктом дії вроджених механізмів, процесів розвитку і навчання, накопичення індивідуального досвіду. Також І.М. Нікольська та І.М. Грановська вважають, що люди з певними властивостями схильні використовувати конкретні захисні механізми [4;5;8]. Механізми психологічного захисту можна розглядати як регулятивну систему стабілізації особистості. Але якщо в деяких випадках захисні механізми психіки виконують підтримуючу функцію, то в інших випадках вони спотворюють реальність і не дають людині можливості для зростання і самовдосконалення. Набір захисних процесів індивідуальний і характеризує рівень адаптованості особистості.

У своєму дослідженні ми використовували класифікацію Г. Келлермана, Р. Плутчика, які виділяють вісім захисних механізмів особистості: заперечення, витіснення, проєкція, раціоналізація, заміщення, регресія, реактивні освіти, компенсація. Незважаючи на існуючі розбіжності між дослідниками в розумінні феноменології захисних механізмів і соціальної адаптації особистості, все ж більшість авторів вважає, що використання психологічного захисту при певних умовах може перешкоджати самореалізації людини і її особистісному розвитку. Ми погоджуємося з цією точкою зору і вважаємо, що з одного боку, функції психологічних захистів можна розглядати, як регулятивну систему стабілізації особистості, оскільки вони оберігають її від негативних переживань і перешкоджає сприйняттю психотравмуючої ситуації. Хоча й вони також, спотворюючи реальність, не дають людині достатніх можливостей для зростання і самовдосконалення, перешкоджаючи саморозвитку.

Перераховані вище обставини дозволяють розглядати вивчення механізмів психологічного захисту і їх вплив на формування «Я-концепції», як найважливішої проблему сучасної психології, оскільки виявлення умов гармонійного формування «Я-концепції» особистості сприятиме формуванню ефективних шляхів підтримки своєї ідентичності.

Аналіз останніх публікацій. Проблема взаємозв'язку Я-концепції особистості та механізмів психологічного захисту, активно досліджувалася у численних роботах таких авторів, як А. Фрейд, Р. Бернс, А. Петровський, Е.С. Романова, Л.Р. Гребенніков, І.М. Нікольська, Р.М. Грановська, та інші. На думку А. Фрейд, кожен захисний механізм пов'язаний із конкретною стадією дитячого розвитку. Вона пов'язує фази розвитку захисних механізмів з розвитком Его [13;14]. Е.С. Романова, Л.Р. Гребенніков відзначають, що за допомогою психологічного захисту у дітей стабілізується так звана «позитивна Я-

концепція» і послаблюється емоційний конфлікт, що загрожує її стабільності. Вони відводять сім'ї визначальну роль у формуванні захисних механізмів [10].

І.М. Нікольська та Р.М. Грановська вважають, що проблема психологічного захисту містить у собі центральне протиріччя між прагненням людини зберегти психічну рівновагу і тими втратами, до яких веде надлишкове вторгнення захистів. На їх думку, поштовхом до формування захистів є виникаючі в онтогенезі різні види тривоги, типові для дітей. Вони вважають, що у дитини кожен захисний механізм спочатку формується для оволодіння конкретними, інстинктивними спонуканнями і пов'язаний, таким чином, з певною фазою індивідуального розвитку [5;8].

Не зважаючи на те, що захисні механізми психіки вивчаються давно і їх описано вже досить велика кількість, єдиної класифікації досі немає.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї роботи є виявлення взаємозв'язку захисних механізмів психіки і «Я-концепції» особистості та виявити їх емпіричну вираженість в розвитку особистості. **Завдання дослідження:** виявити особливості взаємозв'язку захисних стратегій особистості та її Я-концепції; виявити вираженість емпіричних індикаторів Я-концепції особистості, які можуть сприяти зміні її захисної поведінки або і гармонізації її Я-концепції.

Виклад методики і результатів дослідження. Я-концепція – продукт самосвідомості людини, сукупність усіх уявлень особистості про себе, важливий чинник детермінації поведінки. «Я-концепція» формується під впливом досвіду кожної людини. Ця система становить основу вищої саморегуляції людини, на базі якої вона будує свої стосунки з оточуючим світом. Розвиток Я-концепції за А.В. Петровським – це розвиток моральної свідомості особистості. За А.В. Петровським, самооцінка є «оцінкою особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей». Тим самим самооцінка впливає на ефективність діяльності людини і подальший розвиток особистості [9, с.347]. У людей із зниженою самоповагою складається велика внутрішня дистанція з іншими людьми. Ці відчуття приводить до гострого переживання самотності й неминучості формування форм психологічного захисту [9, с.350]. Слабке «Я» припускає сильний розвиток психологічного захисту, що збільшує неадекватність сприйняття оточенням поведінки особистості [9]. Самооцінка, як пише Р.Бернс, величина не постійна, вона змінюється залежно від обставин. Також важливим компонентом образу "Я" особистості є самоповага, яка визначає співвідношення справжніх її досягнень і того, на що людина претендує, розраховує. Самоповага – узагальнена характеристика, закладена в ранньому дитинстві, її складно змінити. Синонім до самоповаги – відчуття власної гідності. Адекватність самооцінки й самоповага залежить від виховання в ранньому дитинстві. Низький рівень самоповаги потребує значних витрат енергії на психологічний захист. У підсумку психологічний захист спрямований на збереження стабільності самооцінки особистості, її образу «Я» і образу світу, який досягається усуненням зі свідомості джерел конфліктних переживань або ж їх трансформацією таким чином, щоб запобігти виникненню конфлікту. Усвідомлення себе людиною, як стійкого об'єкта, передбачає внутрішню цілісність, сталість особистості, яка, незалежно від мінливих ситуацій, здатна залишатися собою. Тільки завдяки усвідомленню своєї індивідуальності виникає особлива функція – захисна – прагнення захистити свою індивідуальність від загрози її нівелювання. Головна функція самосвідомості – зробити доступними для людини мотиви і результати її вчинків і дати можливість оцінити себе. Якщо оцінка виявиться незадовільною, то людина може або зайнятися

самовдосконаленням, саморозвитком, або, включивши захисні механізми, витіснити ці неприємні відомості, уникаючи травмуючого впливу внутрішнього конфлікту.

Психологічний захист виступає способом створення суб'єктивно сприйманої стабільності і нормалізації стану особистості. У широкому сенсі вживається термін «захисна поведінка», що відповідає розумінню психологічного захисту як будь-якої поведінки, що усуває психологічний дискомфорт. Незважаючи на те, що механізми психологічного захисту давно визнані природним і необхідним психічним утворенням кожної здорової особистості, звернемося до аналізу даного феномена в психотерапевтичному контексті [16, с.154]. Виділяють дві основні характеристики захисних механізмів: 1. Заперечення або спотворення реальності; 2. Дія на несвідомому рівні.

Найчастіше люди використовують не один захисний механізм, а їх комплекс. Можна відзначити, що особистісні фактори роблять як прямий, так і зворотний вплив на здійснення захисної поведінки і є загальними для декількох захисних механізмів. Зокрема, було виявлено значущі зв'язки захисних механізмів між собою, між захисними механізмами і особистісними рисами, особистісних факторів між собою [11]. Як зазначає Л. Субботіна, робота з феноменом захисту відкриває прямі шляхи вдосконалення особистісної поведінки, для реабілітаційних заходів в ситуаціях переживання масового стресу (природні катастрофи, теракти, знаходження в «гарячих точках», соціальні конфлікти тощо)» [11, с. 5].

Потрапляючи в складну ситуацію, поряд з несвідомо породженими захисними механізмами людина використовує і копінг-стратегії (свідомі техніки подолання стресу), які також мають специфічні прояви на поведінковому рівні. Взаємозв'язок механізмів захисту і копінг-стратегій – один із найбільш актуальних сучасних аспектів даної проблеми. Розмежування цих явищ на практиці представляє велику складність (при спостереженні за діями людини в складній ситуації важко сказати, де закінчується використання захисних механізмів і починається застосування технік копінг-стратегій). У зв'язку з цим, І.М. Нікольська пропонує в якості розрізняльного критерію ефективності дії захисту. Зазвичай механізми психологічного захисту позначаються як невдалі, засновані на самообмані і спотворенні реальності, копінг-поведінка – як вдала, що веде до вирішення складної ситуації [5, с.72]. Вивчення копінг – поведінки та механізмів психологічного захисту важливо для розробки стратегій, спрямованих на формування гармонійної особистості. Ми вважаємо, що характеристики Я-концепції співвідносяться з базовими копінг-стратегіями і взаємно впливають один на одного: використання копінг-стратегії вирішення проблем і пошуку соціальної підтримки призводить до формування позитивної Я-концепції, адекватної самооцінки. Домінуюче використання копінг-стратегії уникнення провокує формування негативної Я-концепції, неадекватної самооцінки. Неадекватна самооцінка є фактором ризику адиктивної поведінки юнаків, а адекватна самооцінка виступає в якості протективного фактора адикції та розвитку гармонійної особистості.

Емпіричне дослідження особливостей психологічних механізмів захисту особистості включає в себе дослідження їх зв'язку з певними індивідуальними особливостями особистості: рівень самооцінки, рівень самоствалення тощо.

У нашому емпіричному дослідженні загальна кількість респондентів склала 30 осіб. Середній вік по групі – 22 ± 2 роки. За статтю учасники дослідження розподілились так: 90% жінок і 10% чоловіків.

Нами використовувалися такі методики дослідження «Тест-опитувальник механізмів психологічного захисту (Life Style Index)», розроблений Р. Плутчиком у співавторстві з Г. Келлерманом та Х.Р. Контом; тест «Знаходження кількісного вираження рівня самооцінки» (за С.А. Будассі) та тест-опитувальник самоставлення (В.В. Столін, С.Р. Пантїлєєв).

У дослідженні захисних механізмів ми визначили, які захисні механізми психіки використовуються досліджуваними найчастіше. Після обробки результатів дослідження шкал за методикою «Life Style Index» визначались переважаючі механізми захисту: проводилась нормалізація сирих балів за кожною із шкал задля отримання межі у використуванні основного типу психологічного захисту як провідного механізму.

Таблиця 1

Описова статистика психологічних захистів особистості

Показники	Розмах	Мінімум	Максимум	Середнє
Заперечення	8	4	12	8,28
Витіснення	7	2	9	7
Регресія	9	4	13	9
Компенсація	6	3	9	5,29
Проекція	9	3	11	7,29
Заміщення	8	2	10	5,79
Інтелектуалізація	4	5	9	6,5
Реактивне створення	7	1	8	4,35

За даними таблиці 1 можна відмітити, що регресія, як захисний механізм, використовується більшістю респондентів. Приблизно 30% респондентів використовують його з показником 10 із 14 можливих. Показник 4 із 14 можливих менш ніж у 10% респондентів. На другому місці – заперечення, 15% респондентів користуються цим захистом з максимальним значенням 12 із 12 максимальних. Ще 15% респондентів показали значення 11 із 12 можливих. На третьому місці проекція. Приблизно у 25% респондентів цей механізм використовується з показником 11 із 13 можливих. Найменше значення – 3 із 13 можливих продемонстрували також 15% опитуваних. На четвертому місці витіснення. Цей механізм використовують з мінімальним показником 2 і 3 із 12 можливих – біля 20% респондентів, а з максимальним 7 та 9 менше, ніж 10%. На п'ятому місці – інтелектуалізація. На шостому – заміщення. На сьомому – компенсація. На останньому місці – реактивні утворення.

Також у процесі дослідження ми провели тестування задля визначення самооцінки досліджуваних.

Таблиця 2

Описова статистика рівня самооцінки

Рівень самооцінки	Кількість осіб	%
Завищена	0	0
Завищена по невротичному типу	14	46,66
Адекватна	14	46,66
Занижена	2	6,67

Отримані результати свідчать про те, що менш ніж 10% респондентів мають занижену самооцінку. Ще 46% респондентів мають завищену самооцінку по невротичному типу (тобто нестійку самооцінку). Адекватну самооцінку мають 46% респондентів. Результати дослідження самоставлення представлено в таблиці 3

Таблиця 3

Описова статистика рівня самоставлення особистості

Шкала	Інтегральне почуття Я (%)	Самоповага	Аутосимпатія	Очікуване ставлення інших	Самоінтерес	Самовпевненість	Ставлення інших	Самоприйняття	Самокерівництво	Самозвинування	Самоінтерес	Саморозуміння
> 50	8,33	16,66	8,5	41,6	25	25	33,3	8,3	8,3	48	16,7	16,7
50-74	16,6	0	83	24,9	58,3	16,7	58,3	33,3	41,7	43,7	16,7	16,7
< 74	74,97	83,33	8,2	33,3	16,7	58,3	8,3	58,3	50	8,3	66,6	66,6

Примітка: значення показника: менше 50 – ознака не виражена; 50-74 – ознака виражена; більше 74 – ознака яскраво виражена.

Отже, виявлено, що за інтегральною шкалою, власне Я досліджуваних, знаходиться на досить високому рівні, майже 74,9% респондентів показали результат «ознака яскраво виражена», 16,6% - «ознака виражена» і тільки 8,33% респондентів показали результат «ознака не виражена». Також ми бачимо, що за шкалами самоповага та аутосимпатія «ознака яскраво виражена» та «ознака виражена» у 83% респондентів. І навпаки, за шкалами самоінтерес та самовпевненість, «ознака не виражена» тільки у 25% опитуваних. Цікавий результат за шкалою 5 «самозвинування». «Ознака яскраво виражена» у 8,3% опитуваних.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виконане дослідження дозволило підтвердити вплив захисних механізмів психіки на «Я-концепцію» особистості та їх значення розвитку особистості.

Встановлено, що захисний механізм – це нормальна властивість людської психіки і механізми психологічного захисту можна розглядати як регулятивну систему стабілізації особистості. Ці механізми використовуються в комплексі, що є свідченням захисної поведінки або захисної стратегії особистості, що є основою її Я-концепції.

Отже, вплив на самооцінку та самоповагу особистості, як центральні компоненти Я-концепції, сприяє зміні Я-концепції і, тим самим, зміні її захисних стратегій. Оскільки на формування адекватної самооцінки впливають безліч факторів, то для позитивної трансформації самооцінки та самоставлення можна запропонувати комплекс методів, які сприятимуть і зміні механізмів психологічного захисту особистості, і гармонізації її «Я-концепції».

Перспективою подальших досліджень є пошук шляхів формування гармонійної «Я-концепції» та розробка психолого-педагогічних методів зміцнення самооцінки та самоповаги особистості.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-Концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: «Прогресс», 1986. – 182 с.
2. Берн Э. Трансактный анализ и психотерапия / Э. Берн. – СПб.: Братство, 1992. – 224 с.
3. Берн Э. Игры, в которые играют люди, психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн. – Grove Press, 1961. – 164 с.
4. Грановская Р.М. Элементы практической психологии / Р.М. Грановская. – Л., 1988.
5. Грановская Р.М., Никольская И.М. Защита личности: психологические механизмы / Р.М. Грановская, И.М. Никольская. – СПб.: Знание, 1999. – 352 с.
6. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер, 2002. – 1024 с.
7. Кобзева А.В. Проявление копинг-поведения в юношеском возрасте / О.В. Кобзева // Тольятти: Вектор Науки, ТГУ, 2011. – №3. – С.155-158.
8. Никольская И.М., Грановская Р.М. Психологическая защита у детей / И.М. Никольская, Р.М. Грановская. – СПб.: Речь, 2000. – 507 с.
9. Петровский А.В. Психология развивающейся личности / Под ред. А.В. Петровского. – М.: Педагогика, 1987
10. Романова Е.С., Гребенников Л.Р. Механизмы психологической защиты. Генезис, функционирование, диагностика. / Е.С. Романова, Л.Р. Гребенников. – Мытищи: Изд-во «Талант», 1996. – 144 с.
11. Субботина Л.Ю. Психология защитного поведения / Л.Ю. Субботина. – Ярославль: ЯрГУ, 2006. – 220 с.
12. Сухомлинский В.О. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности / В.О. Сухомлинский // Избранные произведения: в 5-ти т. Т. 1. – К.: Советская школа, – 1976. – 206 с.
13. Фрейд А. Психология Я и защитные механизмы // А.Фрейд. – М.: Педагогика, 1993.
14. Фрейд А. Введение в детский психоанализ; Норма и патология детского развития; «Я» и механизмы защиты: сборник / А. Фрейд. – Минск: ООО «Попурри», 2004.
15. Фрейд З. Психопатология повседневной жизни / З. Фрейд // Психология бессознательного. – М.: Просвещение, 1990. – 448с.
16. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.
17. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – М.: Прогресс, 1996.

References transliterated

1. Berns R. Razvitie Ya-Kontseptzii i vospitanie / R. Berns. – M.: «Progress», 1986. – 182 s.
2. Bern E. Transaktniy analiz i psihoterapiya / E. Bern. – SPb.: Bratstvo, 1992. – 224 s.
3. Bern E. Igryi, v kotoryie igrayut lyudi, psihologiya chelovecheskih vzaimootnosheniy / E. Bern. – Grove Press, 1961. – 164 s.
4. Granovskaya R.M. Elementyi prakticheskoy psihologii / R.M. Granovskaya. – L., 1988.
5. Granovskaya R.M., Nikolskaya I.M. Zashchita lichnosti: psihologicheskie mehanizmy / R.M. Granovskaya, I.M. Nikolskaya. – SPb.: Znanie, 1999. – 352 s.
6. Karvasarskiy B.D. Psihoterapevticheskaya entsiklopediya / pod red. B.D. Karvasarskogo. – SPb.: Piter, 2002. – 1024 s.
7. Kobzeva A.V. Proyavlenie koping-povedeniya v yunosheskom vozraste / O.V. Kobzeva // Tolyatti: Vektor Nauki, TGU, 2011. – №3. – S.155-158.
8. Nikolskaya I.M., Granovskaya R.M. Psihologicheskaya zashchita u detey / I.M. Nikolskaya, R.M. Granovskaya. – SPb.: Rech, 2000. – 507 s.

9. Petrovskiy A.V. Psihologiya razvivayuscheysya lichnosti / Pod red. A.V. Petrovskogo. – M.: Pedagogika, 1987
10. Romanova E.S., Grebennikov L.R. Mehanizmy psihologicheskoy zaschityi. Genezis, funktsionirovanie, diagnostika. / E.S. Romanova, L.R. Grebennikov. – Myitischy: Izd-vo «Talent», 1996. – 144 s.
11. Subbotina L.Yu. Psihologiya zaschitnogo povedeniya / L.Yu. Subbotina. – Yaroslavl: YarGU, 2006. – 220 s.
12. Suhomlinskiy V.O. Problemyi vospitaniya vsestoronne razvitoy lichnosti / V.O. Suhomlinskiy // Izbrannyye proizvedeniya: v 5-ti t. T. 1. – K.: Sovetskaya shkola, – 1976. – 206 s.
13. Freyd A. Psihologiya Ya i zaschitnyie mehanizmy // A.Freyd. – M.: Pedagogika, 1993.
14. Freyd A. Vvedenie v detskiy psihoanaliz; Norma i patologiya detskogo razvitiya; «Ya» i mehanizmy zaschityi: sbornik / A. Freyd. – Minsk: OOO «Popurri», 2004.
15. Freyd Z Psihopatologiya povsednevnoy zhizni / Z. Freyd // Psihologiya bessoznatelnogo. – M.: Prosveschenie, 1990. – 448s.
16. Hell L. Teorii lichnosti / L. Hell, D. Zigler. – SPb.: Piter, 2003. – 608 s.
17. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis / Obsch. red. i predisl. A.V. Tolstyih. – M.: Progress, 1996.

Remesnyk N. Protective mechanisms relationship and formation of personality self-concepts. The article describes the role of protective mechanisms of personality in the formation of its Self-concept. The ways of development of the Self-concept are determined. Based on empirical studies it was discovered that the protective mechanisms of the psyche enjoy in varying degrees of all participants, the differences are only in the choice of the personality of the leading protective mechanisms of the psyche. It was established that the protective mechanism is a normal property of the human psyche and mechanisms of psychological protection can be considered as a regulatory system for the stabilization of the individual. These mechanisms are used in a complex, pointing to so-called protective behavior or defense strategy. It is substantiated that for the harmonious development of the Self-concept of the individual it should be paid attention to the formation of an adequate self-esteem, self-actualization, self-perception and self-awareness of the individual. In this case, adaptive protective mechanisms of personality are formed that will help to adapt it in difficult life situations.